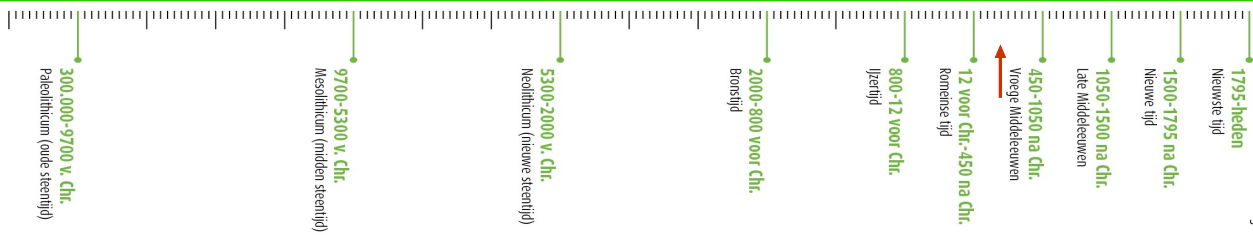

Graven in het groen

Het geheim van de Bentincklaan in Leersum

Nr. 12

Archeologische vondsten verrassen ons telkens weer, zeker als ze ontdekt zijn in onze eigen straat of in ons eigen dorp. Ze brengen het verre verleden ineens heel dichtbij.

Deze folder vertelt het verhaal van de mensen die hier in Leersum en omgeving woonden in de vroege middeleeuwen, van 525 tot 725 na Chr. De meeste vondsten dateren uit de zevende eeuw en eerste helft van de achtste eeuw en zijn dus 1300 jaar oud!

Oude potten met crematieresten

De Bentincklaan is een sfeervolle straat in het centrum van Leersum. De eerste huizen zijn aangelegd in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Maar weinig mensen weten dat de Bentincklaan, genoemd naar familie Bentinck, bewoners en eigenaars van kasteel Amerongen van 1879 tot 1977, in eerste instantie Urnweg genoemd werd. En dit had een bijzondere reden.

In 1931 werd bij het uitgraven van een kelder onder één van de huizen door aannemersbedrijf Spijkhoven een ruim drie meter lange boomstam aangetroffen. Rondom de boomstam waren acht potten van aardewerk geplaatst. Alle potten of urnen bleken menselijke crematieresten te bevatten. De bouwvakkers waren op een oeroude begraafplaats gestuit! Dit werd nog eens bevestigd toen in de jaren zestig riolering werd aangelegd in de Bentincklaan. Tijdens die werkzaamheden werden nogmaals verschillende urnen met verbrande botresten en een skeletgraf aangetroffen.

In de jaren 60 van de twintigste eeuw wordt de riolering aangelegd in de Bentincklaan. Deze foto toont de werkzaamheden op de hoek van de Kon. Julianaweg en de Bentincklaan. De urnen zijn gevonden in het gedeelte dat achter de fotograaf ligt. (foto: Archief ZuidoostUtrecht)

Een begraafplaats uit de zevende en achtste eeuw.

In totaal zijn er ongeveer vijftig graven ontdekt, waarvan enkele skeletgraven maar de meeste urnen met crematieresten zijn. Er zijn verschillende typen aardewerken potten als urn gebruikt. Sommige zijn eivormig, andere hebben een knik in de wand ter hoogte van de buik. Er zijn potten aangetroffen met zwarte roetaanslag op de buitenkant. Dit lijkt erop te wijzen dat deze potten 'gewoon' zijn gebruikt om mee te koken alvorens als crematie-urn te worden benut.

Aardewerken potten zijn aan mode onderhevig, en op basis van de vorm, de gebruikte versieringen en de soort klei waarvan ze gemaakt zijn, kunnen deskundigen achterhalen wanneer ze gemaakt en gebruikt zijn. De aardewerken potten van de Bentincklaan zijn gemaakt tussen 600 en 750 na Chr.

Het geheim van de Bentincklaan in Leersum

Rituelen rond begraven in de vroege middeleeuwen

In de urnen zijn naast menselijke crematieresten ook voorwerpen aangetroffen die de dode hebben vergezeld op de brandstapel. Denk aan glazen kralen, bronzen gespen, (delen van) een mes, een benen spinsteen en een glazen speelschijfje.

Bovendien zijn er sporen gevonden van minimaal drie skeletgraven. In één van de grafkuilen is een ijzeren Francisca-bijl aangetroffen (zie kader). Verder zijn er door aannemer Spijkhoven nog fragmenten van een ijzeren zaag, een ijzeren lanspunt en een ijzeren zwaard ontdekt, die waarschijnlijk ook als grafgift zijn begraven.

Grafgiftten hebben een belangrijke rol gespeeld in de rituelen rond begraven in deze periode. Waarschijnlijk dachten de mensen dat de overledene deze voorwerpen nodig had in het hiernamaals. De voorwerpen die gevonden zijn in de Bentincklaan vertellen veel over de overledene zelf. Kralen en spinsteenjes worden meestal aan vrouwen meegegeven. De bijl, de lans, het zwaard en de gespen worden vaak in graven van mannen gevonden. Het glazen speelschijfje kan van een liefhebber van bijvoorbeeld het molenspel zijn geweest.

Deze grafgiftten kunnen ook inzicht geven in de samenleving en geloofsovertuiging van de bewoners van dit gebied op dat moment. De krijgshaftige aard van de grafgiftten voor mannen wijst erop dat strijdvaardigheid voor hen belangrijk was. Op basis van de typisch vrouwelijke grafgiftten zoals sieraden en weefattributen lijkt voor vrouwen juist weer een heel andere rol in de samenleving weggelegd.

Op de begraafplaats in de Bentincklaan kwam begraven en cremeren naast elkaar voor. De traditie van cremeren en het meegeven van grafgiftten geeft aan, dat in deze periode het Christendom nog geen gemeengoed was in de Leersumse samenleving. Mogelijk kan het verlaten van deze begraafplaats in verband gebracht worden met de opkomst van een nieuwe religie in deze regio. De jongste grafgiftten dateren rond 750 na Chr. Dit valt samen met de periode dat de missionarissen Willibrord en Bonifatius hun best deden om deze regio te bekeren tot het Christendom. In de negende eeuw kregen zij vaste voet aan de grond en is in het nabijgelegen Doorn een kerk met kerkhof gesticht.

Deze pot met roetaanslag op de buitenkant is gevonden in de Bentincklaan in 1931. In de pot zaten gecremeerde menselijke resten. Het was niet ongevoen een gebruikte kookpot als urn te begraven. In deze urn zijn verschillende voorwerpen gevonden: een speelsteentje van zwart glas; een ijzeren gesp met rechthoekig beslag van brons of messing en een benen spinschijf met cirkelvormig versiering (gebruikt om vezels van wol of vlas tot garen te spinnen). (Foto's: PUG).

Deze zogenaamde Francisca-bijl is gevonden in een grafkuil in de Bentincklaan. Deze werpbijl is tussen 525 en 600 gemaakt, en is één van de vroegste vondsten. Dit type bijl diende als wapen. De gemiddelde vroegmiddeleeuwse krijger beschikte behalve over een mes, een speer, een schild en pijl en boog over zo'n werpbijl. (Foto: Bert Huisjes, Museum Het Rondeel Rhenen).

Het geheim van de Bentincklaan in Leersum

Wie zijn er begraven aan de Bentincklaan?

De voorwerpen die zijn gevonden in de graven zijn niet uitzonderlijk kostbaar, maar ook niet armoezig. Ze tonen een beeld van een normale boerengemeenschap uit de zesde, zevende en achtste eeuw. Het Leersumse grafveld is niet de enige in zijn soort. Met name op het oostelijk deel van de heuvelrug zijn de afgelopen jaren meer van dit soort begraafplaatsen gevonden.

Zo kunnen de bewoners van Leersum eruit hebben gezien.
(tek. Fiet van der Veen)

Zoals bijvoorbeeld in 't Woud in Elst, maar ook in Achterberg en Remmerden. Elk dorp en elke buurtschap op

de flank van de Utrechtse heuvelrug blijkt in de vroege middeleeuwen een eigen begraafplaats te hebben gehad. Dit betekent dat de begravenen aan de Bentincklaan de bewoners van het vroegmiddeleeuwse Leersum zijn geweest.

Leersum of Hlarashem

Het dorp Leersum kent een zeer lange geschiedenis. De naam duikt voor het eerst op in geschriften uit de elfde eeuw als *Hlarashem*. Later lezen we vaker de vormen *Laresheim* of *Laresheem*. De (Germaanse) herkomst van de naam heeft betrekking op de ligging in de bossen. *Hlar* of *laar* kan vertaald worden als open plek in het bos. En *hem* of *heim* verwijst naar een woonplaats. Opvallend is dat plaatsnamen die eindigen op -hem vaak een vroegmiddeleeuwse oorsprong hebben, en dit lijkt ook voor Leersum het geval te zijn. Langs de Achterweg, aan de Bijenkorf en in de omgeving van de Stadhouderslaan in Leersum zijn resten van boerenerven uit de zesde, zevende en achtste eeuw aangetroffen. Deze verspreid gelegen boerderijen kunnen het begin van het dorp Leersum vormen. De bewoners van deze boerderijen en hun burens zijn hoogstwaarschijnlijk begraven in de begraafplaats van de Bentincklaan.

Een boerengemeenschap

In de vroege middeleeuwen werden boerderijen en schuren gebouwd van hout. De houten palen die het fundament van een boerderij vormden, zijn inmiddels al lang vergaan, maar ze hebben donkere verkleuringen in het zand achtergelaten. Deze donkere verkleuringen worden ook wel sporen genoemd.

Deze verkleuringen in het zand troffen archeologen in 2011 aan tijdens onderzoek aan de Prins Mauritslaan in Leersum. Het waren de sporen van een boerderij uit de zesde eeuw na Chr. Op de achtergrond zijn de huizen aan de Kon. Wilhelminalaan zichtbaar.
(Foto: BAAC).

Bij de Prins Mauritslaan in Leersum zijn de sporen van een boerderij uit de zesde eeuw gevonden. Deze boerderij was ongeveer 23 meter lang en 5 meter breed. De ene helft van de boerderij werd bewoond door een familie, in de andere helft werd het vee ondergebracht. Dit waren vooral koeien, maar er werden tevens schapen, geiten, varkens, kippen, ganzen en tamme konijnen gehouden. Honden en iets later katten kwamen eveneens voor op het erf. Paarden waren er ook, maar dat is echt luxe; paarden waren duur en konden lang niet door iedereen aangeschaft en onderhouden worden.

Het geheim van de Bentincklaan in Leersum

Op het erf

Naast de zesde-eeuwse boerderij van de Prins Mauritslaan stond een hooiberg en een kleine opslagschuur, wat door archeologen wel een spieker wordt genoemd. Hierin werden de opbrengsten van het land opgeslagen. In de moestuinen en akkers die niet ver van de boerderij vandaan lagen, werd rogge, gerst, haver, vlas (voor het linnen), huttentut (voor de oliehoudende zaden) peulvruchten, groente, kruiden en verplanten voor textiel verbouwd. Vanaf de achtste eeuw teelt men ook fruit: appels en pruimen.

Tevens zijn er in de Prins Mauritslaan twee hutkommen gevonden. Dit zijn kleine schuren met een verdiept loopniveau waarin meestal ambachtelijke activiteiten werden ondernomen, zoals het weven en spinnen van wol. Het bewerken van leer, de productie van linnen uit vlas, het maken van aardewerken potten en pannen uit klei en het bewerken van metaal waren andere werkzaamheden die de vroegmiddeleeuwse bewoners van Leersum bezighielden.

Ook aan de Bijenkorf in Leersum heeft in de vroege middeleeuwen een boerderij gestaan, waarschijnlijk vanaf de achtste eeuw. Op het erf rond de boerderij zijn resten gevonden van twee veldovens voor het smelten van ijzer. Misschien heeft de boer die op dit erf woonde ijzeren voorwerpen gemaakt voor eigen gebruik, maar het kan ook zijn dat hij wat bijverdiende als de lokale smid.

Dieren verzorgen, eten bereiden, wol spinnen, weven, metaal - en leer bewerken. Er was genoeg te doen op een vroegmiddeleeuws boerenerf (tek.: Archeologische Werkgroep Leen de Keijzer).

In 2015 werden de resten van een veldoven voor ijzerbewerking gevonden uit de vroege middeleeuwen, zie onder (Foto: ADC Archeoprojecten). In de graven aan de Bentincklaan zijn verschillende ijzeren voorwerpen gevonden, zoals bovenstaande delen van mesen (Foto: PUG). Zouden ze in de veldovens aan de Bijenkorf zijn gemaakt?

GEMEENTE
UTRECHTSE HEUVELRUG

COLOFON

Dit is een uitgave van de gemeente Utrechtse Heuvelrug ten behoeve van de tijdelijke tentoonstelling in 2016 'Het geheim van de Bentincklaan. Leven in Leersum in de vroege middeleeuwen.' De tentoonstelling is voorbij, maar het archeologische verhaal blijft bijzonder.

Tekst: Annemarie Luksen-IJtsma, gemeente Utrechtse Heuvelrug

Deze folder is gerealiseerd met hulp van

Werkgroep Archeologie van de Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen - Leersum.

Archeologische werkgroep Leen de Keijzer - Houten

Birgit Berk - Birgit Berk Fysische antropologie

Provinciaal depot Utrecht

Provinciaal Utrechts Genootschap

Gemeente Utrecht team Erfgoed

Gemeente Utrechtse Heuvelrug

Basisschool De Schakel

AWN regio Utrecht

Linda Dielemans - Artefiction